

UNITĂȚILE AUXILIARE DIN DACIA ROMANĂ (III)

de CONSTANTIN C. PETOLESCU

La războaiele pentru cucerirea Daciei au participat și o serie de formațiuni etnice (*nationes*), conduse de principii ai lor sau de ofițeri romani: arcași orientali (sirieni; probabil și palmirenieni), călăreți mauri, *symmachiarii Astures*. Unii au rămas în Dacia, fiind organizați mai târziu în *numeri*. Alți *numeri* s-au constituit din trupe cu misiuni speciale (*burgarii* și *veredarii*, *exploratores*, *pedites* și *equites singulares*) sau din *vexillarii* (vezi mai departe nr. 61–76). Conduse la început de *praepositi* (numiți dintre centurionii legionari), aceste formațiuni vor fi ulterior încadrate cu ofițeri de rang ecvestru (prefecți sau tribuni).

Izvoarele antice ne informează că la războaiele pentru cucerirea Daciei au participat, de asemenea, o serie de formațiuni etnice (*nationes*), conduse de principii ai lor sau de ofițeri romani: arcași orientali (sirieni; probabil și palmirenieni), călăreți mauri, *symmachiarii Astures*⁸³³. Unii au rămas în Dacia, fiind organizați mai târziu în *numeri*⁸³⁴. Alți *numeri* s-au constituit din trupe cu misiuni speciale (*burgarii* și *veredarii*, *exploratores*, *pedites* și *equites singulares*) sau din *vexillarii*. Conduse la început de *praepositi* (numiți dintre centurionii legionari), aceste formațiuni vor fi ulterior încadrate cu ofițeri de rang ecvestru (prefecți sau tribuni).

Catalogul acestor trupe umează tot criteriul alfabetic. Notele sunt numerotate în continuarea seriilor precedente ale repertoriului trupelor auxiliare⁸³⁵.

61. Numerus burgariorum et veredariorum⁸³⁶

O inscripție de la Copăceni (jud. Vâlcea) (anticul *Praetorium*) arată că în anul 138 *n(umerus) burg(ariorum) et veredario(rum) Daciae Inferioris sub Fl(avio) Constante, proc(uratore) Aug(usti)*, realizează o importantă operă militară (probabil chiar incinta castrului)⁸³⁷. Dintr-o altă inscripție aflăm că, doi ani mai târziu, *castra n(umerus) burg(ariorum) et vered(ariorum) quod anguste tenderet duplicato pede valli et inpositis turribus ampliavit per Aquilam Fidum, proc(uratorem) Aug(usti)*⁸³⁸.

⁸³³ Vezi N. Gostar, *Dacia*, N.S. 23, 1979, p. 115; K. Strobel, *Untersuchungen zu den Dakerkriegen Trajans. Studien zur Geschichte des mittleren und unteren Donauraumes in der Hohen Kaiserzeit*, Antiquitas I, 33, Bonn, 1984, p. 99 și urm., p. 146 și urm.

⁸³⁴ Bibliografia esențială privitoare la aceste formațiuni: H. T. Rowell, *RE* 34, col. 1327–1341, 2537–2554, s.v. *numerus*; H. Callies, *Die fremden Truppen im römischen Heer des Prinzipats und die sogenannten nationalen Numeri*, *BerRGK* 45, 1964, p. 130–227.

⁸³⁵ SCIVA 46, 1995, I, p. 35–49 (*alae*); SCIVA 46, 1995, 3–4, p. 237–275 (*cohortes*).

⁸³⁶ V. Christescu, *Istoria militară a Daciei romane*, București, 1937, p. 131; W. Wagner, *Die Dislokation der römischen Auxiliärformationen in den Provinzen Noricum, Pannonien, Moesien und Dakien von Augustus bis Gallienus*, Berlin, 1938, p. 204–205; D. Tudor, *OR*⁴, p. 338–339; J. Beneš, *Auxilia Romana in Moesia atque in Dacia*, Praga, 1978, p. 57, nr. 139/3; Cr. M. Vlădescu, *Armata romană în Dacia Inferior*, București, 1983, p. 40, nr. 1.

⁸³⁷ CIL III, 13795 (= ILS, 8909; IDR II, 587).

⁸³⁸ CIL III, 13796 (= ILS, 9180; IDR II, 588).

De la Copăceni mai provine un fragment de cărămidă cu inscripție (zgâriată în pasta crudă, înainte de ardere), menționând pe un anume Aur(elius) Ponticu[s], militar din același *numerus*⁸³⁹.

*Burgarii*⁸⁴⁰ erau păzitorii *burgi*-lor situați de-a lungul drumului din zona carpatică a Oltului, iar *veredarii* (numele derivă de la *veredus*, „cal de poștă”) erau însărcinați cu serviciul poștal⁸⁴¹. Probabil că la Copăceni era chiar sediul procuratorului-guvernator al provinciei; această concluzie se sprijină pe toponimul *Praetorium*⁸⁴² și pe faptul că formațiunea de curieri ai Daciei Inferioare (a se compara cu cei 800 de *Pannonii veredarii*, menționați de Hyginus 29, 30) era încartiruită în castrul de aici. Mai avem în vedere și faptul că la Copăceni s-a descoperit un buton de bronz cu inscripție punctată: *P( ) A( ) C( ), b(ene)f(iciarius)*⁸⁴³; acest beneficiar era probabil în serviciul procuratorului-guvernator al provinciei⁸⁴⁴.

62. Numerus singularium Britannicianorum⁸⁴⁵

Într-o diplomă militară din 103/107 sunt menționați, între trupele auxiliare ale Moesiei Superioare, *pedites singulares Britanniciani*⁸⁴⁶. Curând după aceea îi menționează diplomele provinciei Dacia din 17 februarie 110: *pedites singulares Britannici*⁸⁴⁷ și 2 iulie 110: *pedites Britannici*⁸⁴⁸; ei reapar în diploma de la Tibiscum din 13 decembrie 157 (?): *[ped]it(es) singul(ares) Britannic(i)*⁸⁴⁹. De asemenea, diploma de la Drobeta din 1 aprilie 179 atestă o *vexillatio peditum singular(ium) Britanniānorum*, tot în Dacia Superioară⁸⁵⁰.

Ulterior, sunt organizați într-un *numerus*, având garnizoana la Cigmău (jud. Hunedoara) (*Germisara*). De aici provin o serie de ștampile tegulare: *NB*, *NSB*, *NPS*, *SPB*⁸⁵¹ și inscripții.

⁸³⁹ CIL III, 14216,40 (= IDR II, 590).

⁸⁴⁰ Vezi CIL III, 3385 din Pannonia (pe timpul lui Commodus); AnnÉp, 1905, 114 și 1910, 145. Ateastați apoi în epoca târzie în *Notitia Dignitatum* (Or. XLII, 28,36), de Procopius (*De aedif* IV 6–7) și în inscripții (AnnÉp, 1976, 626 și 1977, 752).

⁸⁴¹ Pentru *veredus* și *veredarius*: H. Humbert, DA I, 1887, s.v. *cursus publicus*, p. 1650–1671 (*passim*); F. Paschoud, în *Bonner Historia Augusta Colloquium 1979/1981*, Antiquitas IV, 15, Bonn, 1983, p. 238–243.

⁸⁴² Vezi J. E. Bogaers, *Praetorium Agrippinae*, Bulletin van de Koninklijke Nederlandse Oudheidkundige Bond (seria 6) 17, 1964, p. 210–239; D. Tudor, SCIVA 32, 1981, 1, p. 77–88.

⁸⁴³ CIL III, 13797 (= IDR II, 591).

⁸⁴⁴ A. v. Domaszewski, *Die Rangordnung des römischen Heeres*² (Beihefte der Bonner Jahrbücher 12; ed. B. Dobson), Köln–Graz, 1967, p. 33.

⁸⁴⁵ Christescu, *Ist. militară*, p. 145; Wagner, *Dislokation*, p. 203–204; N. Gostar, în *Contribuții la cunoașterea regiunii Hunedoara*, Deva, 1956 (= Sargetia 3), p. 69–77; I. I. Russu, Sargetia 5, 1968, p. 95–97; idem, SCIVA 23, 1972, 1, p. 74–75, nr. 66; Beneș, *Auxilia*, p. 57, nr. 138/2; I. Piso – D. Benea, ZPE 56, 1984, p. 292–293.

⁸⁴⁶ CIL XVI, 54.

⁸⁴⁷ CIL III, 57 (= IDR I, 2).

⁸⁴⁸ CIL XVI, 163 (= IDR I, 3).

⁸⁴⁹ CIL XVI, 107 (= IDR I, 15).

⁸⁵⁰ RMD, 123 (= AnnÉp, 1987, 843).

⁸⁵¹ CIL III, 1633,14 și 8075,32; Gostar, *loc. cit.*, p. 74–76 (= AnnÉp, 1967, 412); IDR III/3. 227.

Pentru această formațiune, deosebit interes prezintă un altar votiv (motiv pentru care transcriem întreg textul inscripției): *Nymphis sanctissimis, P(ublius) Aelius Marcellinus, signifer et quaestor n(umeri) Brit(tannicianorum) mortis periculo liber(atus) v(otum) s(olvit) l(ibens) m(erito), Imp(eratore) Comm(odo) Aug(usto) Felice V et Glabrione Il co(n)s(ulibus)*⁸⁵² (anul 186); înseamnă că transformarea în *numerus* a intervenit după data constituției transmisă prin diploma de la Drobeta (1 aprilie 179). Un alt altar închinat Nimfelor are ca dedicant pe T. Fabius Aquileiensis, *trib(unus) n(umeri) s(ingularium) B(ritannicianorum)*⁸⁵³; rangul acestui personaj trebuie întregit corect și pe inscripția de la Rapoltul Mare (jud. Hunedoara), din timpul domniei împăratului Septimius Severus și a fiilor săi, care *a solo restituerunt sub cura C(ai) Iulii) Maximi, pr(a)es(idis) [Dacia(rum), instante?] T. Fab(io) Aquileiens(i)s]*⁸⁵⁴. Prin urmare, ni se pare nesigură lectura unei inscripții dedicate lui Iupiter Optimus Maximus de un anume [U]lp(ius) Max[i]minus, *[(centurio)] leg(ionis) V M[ac(edonicae)] Gord(ianae) (?), p(rae)positus n(umeri) s(ingularium) p(editum) B(ritannicianorum)*⁸⁵⁵. Un altar dedicat *Dibus Patronis* are ca autor pe M. Aur(elius) Calpurnianus, *(centurio) n(umeri) s(ingularium) B(ritannicianorum)*⁸⁵⁶. De asemenea, într-o inscripție (altar) dedicată lui Filip Arabul (anul 245), trupa se intitulează *n(umerus) sing(ularium) Brit(annicianorum) Philippiani devoti n(umini) maiestatique eius*⁸⁵⁷. Alte două inscripții de la Germisara nu sunt semnificative pentru istoria acestei trupe⁸⁵⁸.

63. Numerus Campestrorum⁸⁵⁹

Acest *numerus* este cunoscut din inscripția funerară de la Petrești (lângă Turda), menționând pe veteranul Valerius Lo[ng]inus, care a trăit 48 de ani⁸⁶⁰; inscripția i-a fost pusă de Aurelius Pirusi(s) (cognomenul pare a fi traco-getic)⁸⁶¹: *virginio b(ene) m(erenti) p(osuit) m(emorian)*. Această trupă a fost recunoscută și într-o inscripție din timpul lui Septimius Severus de la Micia, unde

⁸⁵² CIL III, 1396 (= IDR III/3, 243).

⁸⁵³ I. Piso și A. Rusu, RMI 59, 1990, I, p. 16–17, nr. 11: AnnEp. 1992, 1487.

⁸⁵⁴ I. I. Russu, SCIV 19, 1968, 4, p. 667–675 (= AnnEp, 1971, 385); lectură ameliorată de I. Piso, ActaMN 15, 1979, p. 82–85, nr. 3 (= AnnEp, 1982, 833); IDR III/3, 213.

⁸⁵⁵ Inscriptia a fost scoasă în anul 1930 din zidurile bisericii reformate din Geoagiu; o copie a rămas de la I. Mallász, fostul director al muzeului din Deva, fiind publicată de C. Daicoviciu, AISC 1, 1928–1932, 2, p. 59 (= *Dacia. Studii și articole privind istoria veche a pământului românesc*, Cluj, 1970, p. 211); textul „ameliorat” de N. Gostar, Sargetia 3, 1956, p. 68–70, nr. 6 (= AnnEp, 1967, 410) și Russu, Sargetia 5, 1968, p. 95–98, nr. 4 (= AnnEp, 1971, 386) (IDR III/3, 237).

⁸⁵⁶ Oct. Floca, Materiale I, 1953, p. 755–757 (= IDR III/3, 219).

⁸⁵⁷ CIL III, 12573; cu o ameliorare (r. 5) de Gostar, Sargetia 3, p. 70–72, nr. 7 (= AnnEp, 1967, 411; IDR III/3, 214).

⁸⁵⁸ CIL III, 7889 (= IDR III/3, 222); Gostar, *loc. cit.*, p. 65–66 (= IDR III/3, 255).

⁸⁵⁹ Christescu, *Ist. militară*, p. 196, 220; Wagner, *Dislokation*, p. 205; N. Gostar, AȘUIași, serie nouă, secțiunea III, Istorie, 14, 1968, p. 95; Russu, SCIV 23, 1972, I, p. 75, nr. 68; Beneș, *Auxilia*, p. 57, nr. 14.

⁸⁶⁰ CIL III, 1607.

⁸⁶¹ I. I. Russu, ActaMN 4, 1967, p. 92; idem, *L'Onomastique de la Dacie romaine*, în *Colloques internationaux du C.N.R.S.*, n° 564, Paris, 1977, p. 360.

participă alături de alte unități auxiliare la o importantă lucrare: *[n(umerus) Camp]istr[or(um)]*⁸⁶².

64. Numerus Germanicianorum exploratorum⁸⁶³

Istoricul militar Hyginus menționează *in exercitu symmachiariorum*, între alții, 200 *exploratores*; N. Gostar era de părere că din aceștia s-ar fi format *numerus* menționat mai sus⁸⁶⁴. A staționat la Orăștioara de Sus (jud. Hunedoara), de unde provin câteva epigrafe privitoare la această trupă.

Astfel, un altar dedicat Dianei, *pro salut(e) C(ai) Arri Antonini, leg(ati) Aug(usti) pr(o) pr(aetore)* (acesta a guvernat cele trei Dacii prin anii 176–177), are ca autor pe M. Verius Superstes, (*centurio*) *leg(ionis) V Mac(edonicae), p(rae)positus n(umeri) G(ermanicianorum)*⁸⁶⁵. De asemenea, din aceeași localitate se cunosc stampile tegulare *N(umerus) G(ermanicianorum) E(xploratorum)*, dar și *N(umerus) GER(manicianorum)*⁸⁶⁶. Tot de la Orăștioara de Sus provine o stelă funerară menționând pe un anume Iulius Secundus, *expl(orator) domo Agrip(pinensi)* (deci din *Colonia Agrippina*–Köln, în Germania Inferior), mort la vârsta de 55 de ani, după 32 de ani de serviciu militar⁸⁶⁷.

Numele trupei a fost recunoscut de N. Gostar și pe o inscripție de la Micia, pe timpul lui Septimiu Sever: *[n(umerus)] Germ[an(icianorum)]*⁸⁶⁸. De asemenea, la Apulum, o inscripție funerară menționează pe Zeno Tarasis, *miles n(umeri) Germ(anicianorum)*, mort la vârsta de 33 de ani⁸⁶⁹.

65. Numerus Illyricorum⁸⁷⁰

În diploma din 22 martie 129 de la Grojdibod este menționată, între trupele Daciei Inferioare, o *vexillatio equitum Illyricorum*⁸⁷¹; titularul diplomei era un

⁸⁶² CIL III, 1343 (= AnnEp, 1978, 705; IDR III/3, 77).

⁸⁶³ Wagner, *Dislokation*, p. 206; N. Gostar, *Germania* 50, 1972, p. 241–247; Russu, SCIV 23, 1972, 1, p. 75, nr. 69; D. Protase, *Dacia*, N.S. 17, 1973, p. 325–327, nr. 8; V. Wollmann, *Germania* 53, 1975, p. 170–171; Beneš, *Auxilia*, p. 58, nr. 143/7.

⁸⁶⁴ Gostar, *Dacia*, N.S. 23, 1979, p. 115, nota 4. În Gennania Inferior este cunoscut un *numerus Germanicianorum* (CIL III, 8 329, 8 683); G. Alföldy, *Die Hilfstruppen in der römischen Provinz Germania Inferior* (Epigraphische Studien 6), Düsseldorf, 1968, p. 80.

⁸⁶⁵ CIL III, 12574 (= AnnEp, 1912, 304; vezi comentariul din AnnEp, 1971, 386 și 1972, 487; IDR III/3, 262).

⁸⁶⁶ CIL III, 8074, 29 b; AnnEp, 1972, 487 și 1974, 548

⁸⁶⁷ IDR III/3, 263 (= AnnEp, 1972, 486 și 1974, 546).

⁸⁶⁸ CIL III, 1343 (= IDR III/3, 77); cf. N. Gostar, AȘUIași 14, 1968, p. 95.

⁸⁶⁹ ArchErt 30, 1910, p. 179–180; AnnEp, 1910, 152 (vezi și AnnEp, 1972, 487; comentariul).

⁸⁷⁰ Christescu, *Ist. militară*, p. 200–201; Wagner, *Dislokation*, p. 51; Tudor, *OR*⁴, p. 340; Beneš, *Auxilia*, p. 58–59, nr. 144/8; Vlădescu, *Armata*, p. 42; Strobel, *Untersuchungen*, p. 147–148.

⁸⁷¹ CIL XVI, 75 (= IDR I, 10).

ex gregale, pe nume *Eupator Eumeni f.*, din Sebastopolis (Pontus). În diploma din 13 decembrie 140 a aceleiași provincii, este menționat un *numerus equitum Illyricorum*, titularul diplomei era *Bithus Solae f.* din neamul tracilor bessii⁸⁷². O ștampilă tegulară de la Hoghiz, atribuită acestui *numerus*, pare a arăta că unitatea staționa pe Oltul transilvănean⁸⁷³. Această localizare este întărită de faptul că P. Aelius Marcianus, *praefectus coh(ortis) I Augustae Bracarum* (este vorba de *cohors I Bracaraugustanorum*, staționată la Brețcu; în repertoriul nostru, nr. 20) a cumulat temporar și comanda altei unități: *praepositus n(umeri) Illyricorum*, pe timpul lui Marcus Aurelius⁸⁷⁴; de asemenea, C. Nonnius Caepianus a fost prefect al alei *I Asturum* (atestată la Hoghiz), precum și *praepos[itus] numeri equitum elector[um] ex Illyrico*⁸⁷⁵. Rezultă deci că garnizoanele celor trei trupe erau învecinate.

Din castrul de la Brâncovenești (jud. Mureș) se cunosc două inscripții funerare menționând pe Aurel(ius) Vale(n)s, *sesq(uiplicarius) alae Inlyri(corum)*⁸⁷⁶ și Ulp(ius) Dassius (cognomen illiric), *vet(eranus) ex dec(urione)*⁸⁷⁷; cele două pietre funerare au fost folosite mai târziu, după mijlocul secolului al III-lea, ca material de construcție. Trupa staționa chiar în acest castru, cum rezultă din descoperirea (secolul trecut) unei ștampile tegulare: *ANILYR*, în *tabula ansata* (eventual cu ligatura *A+L*): *al(a) n(umeri) Il(I)yr(icorum)*⁸⁷⁸.

De asemenea, de la Apulum se cunosc două inscripții menționând călăreți din acest *numerus* transferați în alte trupe de cavalerie: Ael(ius) Dubitatus, *missicius alae*

⁸⁷² RMD 39 (= IDR I, 13).

⁸⁷³ G. Bakó, SCIVA 26, 1975, 1, p. 141–146 (= AnnEp, 1974, 561 și 1977, 711; IDR III/4, 243).

⁸⁷⁴ CIL VIII, 9358 (= ILS, 2738). Cf. H. Devijver, PME, A 44: C. C. Petolescu, Dacia, N. S. 31, 1987, p. 157–161.

⁸⁷⁵ CIL XI, 393 (= ILS, 2739). Cf. H. Devijver, PME, N 12; Petolescu, *loc. cit.*, p. 171.

⁸⁷⁶ D. Protase și A. Zrinyi, Marisia 5, 1975, p. 61 (mențiune), pl. 28/1–2 (foto, desen): I. I. Russu, SCIVA 28, 1977, 1, p. 95–96, fig. 2 (foto, desen); D. Protase, în *Studien zu den Militärgrenzen Roms in der Germania Inferior*, Köln–Bonn, 1977, p. 393, fig. 5 (desen) și pl. 37/2 (foto); D. Protase și A. Zrinyi, EphemNap 2, 1992, p. 96–98, nr. 1, pl. II (foto, desen); *iidem*, *Castrul roman și așezarea civilă de la Brâncovenești (jud. Mureș). Săpăturile din anii 1970–1987*, Târgu Mureș, 1994, p. 36–38, nr. 1, pl. 40 (foto, desen); AnnEp, 1992, 1472. Pentru forma *Inlyricum*, vezi exemplele citate de Russu (*loc. cit.*) și de noi în cronică epigrafică din SCIVA 44, 1993, 4, p. 393, nr. 602 (la care adăugăm acum: Cecilia Ricci, *Prosopographica*, Poznań, 1993, p. 156, P 20 = CIL VI, 32755).

⁸⁷⁷ D. Protase și A. Zrinyi, Marisia 5, 1975, pl. XXVIII/3–4: *iidem*, EphemNap 2, 1992, p. 99–100, nr. 5; *iidem*, *Castrul roman...*, 1994, p. 39–40, nr. 5, pl. XLIII (foto, desen): Russu, SCIVA 28, 1977, 1, p. 101–102, fig. 6; reprodusă de noi în SCIVA 44, 1993, 4, p. 394, nr. 606: AnnEp, 1992, 1473.

⁸⁷⁸ CIL III, 8074, 7 (= 6284); reprodusă de: Protase și Zrinyi, EphemNap 2, 1992, p. 101, nr. 15, pl. VIII; *iidem*, *Castrul roman...*, 1994, p. 41 și pl. XLVI (foto, desen); Petolescu, SCIVA 44, 1993, 4, p. 394–395, nr. 607; AnnEp, 1992, 1474.

Bat(avorum) ex al(a) n(umeri) Il(l)yr(icorum) (mort la vârsta de 30 de ani)⁸⁷⁹ și Tutor Silvan[i], *[eque]s alae Bos[p(oranorum)] ex n(umero) Ill[y]r(icorum)*⁸⁸⁰. Tot de la Apulum provine un fragment de inscripție menționând pe un anonim *eques al(a)e Illyri[co]rum*⁸⁸¹ (pentru cele două *alae*, vezi partea I a repertoriului nostru, nr. 3 și 5).

Suntem de părere că această trupă este diferită de celălalt *numerus* de illiri din Dacia Inferior. Astfel, o inscripție de la Roma menționează pe Aurel(ius) Victor, *eq(ues) sing(ularis), nat(ione) Dacus, allect(us) ex ala I Illyricor(um)*⁸⁸²; numărul de ordine, dacă el corespunde unei situații reale, pare a arăta că în Dacia exista încă o *ala Illyricorum*⁸⁸³.

66–71. Numeri Maurorum⁸⁸⁴

După cum ne informează Cassius Dio (LXVIII, 32,4), o formațiune de mauri a participat la primul război dacic al lui Traian, sub comanda lui Lusius Quietus; ei sunt reprezentați și pe Columna lui Traian (scena LXIV). Nu știm care a fost soarta acestor călăreți; au luat se pare parte și la războiul cu parții, alături de comandantul lor (Cassius Dio, *ibidem*).

Mai târziu, pe timpul lui Antoninus Pius, o formațiune de călăreți mauri se afla în Moesia Superior (conform diplomei descoperite la Răcari, în Oltenia)⁸⁸⁵. În timpul domniei aceluiași împărat, diploma de la Cristești, din 8 iulie 158, menționează (alături de trei *alae* și trei *cohortes* auxiliare) pe *vexil(larii) Afric(ae) et Mau[r]jet(aniae) Caes(ariensis) qui sunt cum Mauris gentilib(us) in Dacia Superiore*⁸⁸⁶; cum *honesta missio* intervine după 25 de ani de serviciu, înseamnă că au fost „lăsați la vatră” cei înrolați în anul 135 (posibil cu ocazia războiului din Iudea).

Maurii mai sunt prezenți în zona dunăreană cu ocazia războaielor marcomanice; o inscripție de la Diana Veteranorum (Numidia) prezintă cariera lui

⁸⁷⁹ Cl. L. Băluță, *Apulum* 24, 1987, p. 169–172 (= *AnnEp*, 1987, 829; Petolescu. *SCIVA* 39, 1988, 4, p. 403, nr. 416).

⁸⁸⁰ *CIL* III, 1197.

⁸⁸¹ Russu, *SCIV* 18, 1967, 1, p. 175; *idem*, *SCIVA* 28, 1977, 1, p. 100–101. fig. 5.

⁸⁸² *CIL* VI, 3234 (= *ILS*, 2209).

⁸⁸³ Nu știm dacă are vreo legătură cu *ala electorum* menționată la Cășei în Dacia Porolissensis (Russu, în *Din activitatea muzeelor*, Cluj, 1956, p. 129–130; *AnnEp*, 1957, 331).

⁸⁸⁴ Vezi articolul de sinteză publicat de Doina Benea, *Numerus Maurorum Tibiscensium. Contribuții la istoria trupelor de mauri din Dacia*, *Banatica* 8, 1985, p. 139–153. Studiile anterioare (Christescu, Wagner, Beneș etc.) vor fi citate la fiecare *numerus*.

⁸⁸⁵ *CIL* XVI, 114 (= *IDR* I, 29).

⁸⁸⁶ *CIL* XVI, 108 (= *IDR* I, 16).

M. Valerius Maximianus, care a fost, între altele, *praepos(itus) vexillationum clas(sium) praetor(iarum) Misenatis item Ravennatis item clas(sis) Brittan(n)ic(ae) item equit(um) Afror(um) et Mauror(um) elector(um) ad curam explorationis Pannoniae*⁸⁸⁷ (deci însărcinat cu supravegherea aprovizionării pe Dunăre, deopotrivă de pe uscat și de pe apă). De asemenea, mai târziu, pe timpul lui Filip Arabul, sunt aduși în Dacia cavaleriști mauri, care au un rol decisiv în înfrângerea carpilor (Zosimos, I, 20).

În Dacia sunt menționate mai multe formațiuni de mauri:

66. N(umerus) M(aurorum) Σ...⁸⁸⁸

De la Răcari (jud. Dolj) se cunosc un număr important de țigle și cărămizi șampilate : *NMΣ* (șapte variante) și *NMS* (dar cu litera *S* inversă; o singură formă)⁸⁸⁹; ultima literă a fost întregită fie *E(quitum)*⁸⁹⁰, fie *E(lectorum)*⁸⁹¹, fie chiar considerată inițiala localității de garnizoană: *Σ(aldensium)*⁸⁹².

Diploma menționată de la Răcari, din timpul lui Antoninus Pius (anul necunoscut), este acordată *Mauris eq[ui]t(ibus) et pedit(ibus) ?] qui sunt [in Moe]sia Sup[er]er(iore)]*: este deci vorba de un veteran al călăreților mauri din Moesia Superioară, care, după terminarea serviciului militar, a venit să se așeze la Răcari – unde o rudă apropiată (poate frate) servise în castrul de aici⁸⁹³; ar fi o sugestie că maurii se aflau la Răcari cel puțin de pe timpul lui Antoninus Pius.

67. N(umerus) M(aurorum) S[...]

Numele trupei a fost astfel întregit pe baza unei ștampile (două cărămizi) de la Sânpaul (jud. Harghita)⁸⁹⁴. În apropiere de acest castru s-a descoperit un fragment de lespede funerară cu inscripție menționând pe un anume Aur(elius) Severus, *dec(urio)*, mort la vârsta de 30 de ani⁸⁹⁵; se presupune că ar fi vorba de un fost călăreț al acestei formațiuni de mauri.

⁸⁸⁷ H.-G. Pflaum, *Lybica* 3, 1955, p. 135–154 (= *AnnEp*, 1956, 124).

⁸⁸⁸ Christescu, *Ist. militară*, p. 198; Tudor, *OR*, p. 339; Beneș, *Auxilia*, p. 59, nr. 146/10.

⁸⁸⁹ *AnnEp*, 1959, 325; *IDR* II, 168 (cu bibliografia anterioară).

⁸⁹⁰ Gr. Florescu, *Castrul roman de la Răcari-Dolj*, Craiova, 1930.

⁸⁹¹ C. Daicoviciu, în *Atti del III Congresso Internazionale di Epigrafia Greca e Latina*, Roma, 1959, p. 194 (= *Dacica*, 1972, p. 343, nota 58).

⁸⁹² N. Gostar, *SCIV* 5, 1954, 3–4, p. 607–610.

⁸⁹³ O altă soluție ar fi că un descendent al călăreților mauri din Moesia Superioară a fost recrutat pentru formațiunea de mauri de la Răcari.

⁸⁹⁴ *IDR* III/4, 254.

⁸⁹⁵ *IDR* III/4, 259 (= *AnnEp*, 1975, 723).

68. Numerus Maurorum Tibiscensium⁸⁹⁶

Numele trupei se întregeste într-o inscripție funerară de la Tibiscum menționând pe un anume Ael(ius) Sebl....?, [*vet?*]er(anus) ex n(umero) Maur(or)um Tib(iscensium)⁸⁹⁷; se presupune că acest *numerus* apare și în alte două fragmente de inscripții funerare tot de la Tibiscum⁸⁹⁸. De asemenea, este menționat și într-o inscripție de la Micia: n(umerus) M(aurorum) Tib(iscensium), alături de alte trupe care execută o importantă lucrare⁸⁹⁹. În sfârșit, o inscripție din Caesarea (Mauretania) menționează pe Marius Domesticus, *praefectus* [n(umeri)] Mauret(anorum) Tibiscensium⁹⁰⁰.

Dar ștampilele *AIM* și *MID* de la Tibiscum par a fi totuși particulare⁹⁰¹.

69. Numerus Maurorum Miciensium⁹⁰²

O inscripție de la Micia din anul 205 arată că *Mauri Mic(ienses) et Iul(ius) Evangelianus, praefectus, templum deorum patriorum vetustate conlapsum sua p(ecunia) et opera restituer(unt)*⁹⁰³; după I. I. Russu, acest prefect ar fi menționat și într-o altă inscripție (fragmentară) de la Uroiū⁹⁰⁴.

O inscripție funerară de la Micia ne amintește de o familie de veterani: *D(is) M(anibus). Aurel(ius) Maurus, veteranus c(o)hor(tis) Com(m)agenoru(m), vix(it) an(nos) L; Aur(elius) Primanus vix(it) an(nos) XVIII; Aur(elius) Surus, milis n(umeri) M(aurorum) M(iciensium), vix(it) an(nos) XX; Aur(elia) Eustina vix(it) an(ni)b(us) XVIII; Aurelia Surilla, mater, p(ro)p(ietate) f(ecit) b(ene)m(erentibus)*. Rezultă din această inscripție că un maur (sau mai degrabă urmașul unui veteran maur) și-a făcut serviciul militar în *cohors II Flavia Commagenorum*, staționată la Micia (v. seria a II-a a repertoriului nostru, nr. 30); unul din fii, Aur(elius) Surus (cognomenul după bunicul matern; un sirian, eventual chiar commagen) a servit în trupa de mauri. Inscripția este importantă și prin faptul că desemnează această trupă cu termenul de *numerus*⁹⁰⁵. De asemenea, un fragment de inscripție funerară păstrează indicația [...]*is Dassi (Dassius* pare a fi patronimic; illiric), [*miles ?*] n(umeri) M(aurorum) M(iciensium)⁹⁰⁶.

⁸⁹⁶ Christescu, *Ist. militară*, p. 198; Wagner, *Dislokation*, p. 209–210; Benea, Banatica 8. 1985, p. 150–151; D. Benea și P. Bona, *Tibiscum*, București, 1994, p. 56.

⁸⁹⁷ IDR III/1, 156.

⁸⁹⁸ IDR III/1, 147 și 172.

⁸⁹⁹ CIL III, 1343 (= IDR III/1, 77).

⁹⁰⁰ CIL VIII, 9368 (= 20944). Cf. H. Devijver, PME, M 33 bis.

⁹⁰¹ IDR III/1, 258 și 263.

⁹⁰² Christescu, *Ist. militară*, p. 198; Wagner, *Dislokation*, p. 208; Russu, în *Actes du IXe Congrès international d'études sur les frontières romaines (Mamaia, 6–13 septembre 1972)* (ed. D. M. Pippidi), București–Köln–Viena, 1974, p. 219; Beneš, *Auxilia*, p. 59–60, nr. 148/12.

⁹⁰³ IDR III/3, 47 (= AnnÉp, 1944, 74).

⁹⁰⁴ IDR III/3, 211.

⁹⁰⁵ CIL III, 166.

⁹⁰⁶ IDR III/3, 176 (= CIL III, 7872).

La această formațiune s-ar putea referi și o altă inscripție fragmentară de la Ulpia Traiana Sarmizegetusa dedicată de un anonim [*de*]c(urio) col(oniae), equo [*p*(ublico)], [*pr*]aef(ectus) n(umeri) Maur(orum) [*Mic*(iensium)? S]everiani tatălui său (numele acestuia iarăși necunoscut); supranumele imperial datează inscripția pe timpul împăratului Severus Alexander⁹⁰⁷.

70. Numerus M(aurorum?) O(ptatianensium?)⁹⁰⁸

De la Zutoru (jud. Sălaj), identificat cu *Optatiana* (din *Tabula Peutingeriana* VIII, 3), se cunosc ștampile *NMO*⁹⁰⁹, atribuite acestui *numerus*. De asemenea, o inscripție menționează pe Aurel(ius) Bassus, *sign(ifer) n(umeri) M(aurorum) O(ptatianensium)*, care ridică lespedea funerară a soției sale Ael(ia) Prisosta (moartă la 30 de ani), fiicei Aur[el]ia Bassina (moartă la 7 ani) și fiului Aurel(ius) Denzi (mort la 80 de ani ?)⁹¹⁰; Prisosta și Denzi sunt nume trace⁹¹¹.

71. N(umerus) M(aurorum) Hisp.⁹¹²

În zona Ampelum au apărut patru inscripții privitoare la această trupă:

a) *Silvano Domestico, pro s(alute) T(iti) Flavi Crescentis, prae(l)ecti n(umeri) M(...) Hisp(...); T(itus) Fl(avius) Felicianus, domus illius alumnus*⁹¹³;

b) *I(ovi) O(ptimo) M(aximo), M. Aurel(ius) [A]lexander, mil(es) (?) n(umeri) Maur(orum) Hisp. Antoniniani, ex iussu dei fe(cit)*⁹¹⁴; supranumele *Antoninianus*, purtat de *numerus*, permite datarea inscripției pe timpul domniei lui Caracalla;

c) *Aeli... / miles... / ...HISP... / vix. an... / Ael. V[ictor]/ina c[on]iugi/ p[i]en[tissi]mo [fecit]*⁹¹⁵;

d) *Fortunae reduci e t Genio n(umeri), Aur(elius) Redux, prae(l)ectus n(umeri) M(...) H(...), d(onum) l(ibens) p(osuit)*⁹¹⁶.

⁹⁰⁷ IDR III/3, 133 (= AnnEp, 1933, 250).

⁹⁰⁸ Christescu, *Ist. militară*, p. 198; Russu, SCIV 23, 1972, 1, p. 75–76, nr. 76; Beneș, *Auxilia*, p. 60, nr. 150/14.

⁹⁰⁹ CIL III, 1 633,6 (= 8 074.27).

⁹¹⁰ Em. Panaitescu, ACMT 3, 1930–1931 (1932), p. 86, fig. 2 (= AnnEp, 1932, 81).

⁹¹¹ Russu, ActaMN 5, 1968, p. 460; idem, în *L'Onomastique Latine*, 1977, p. 360.

⁹¹² Al. Popa și I. Berciu, Latomus 26, 1967, 4, p. 1 001–1 007 (= Apulum 7, 1969, 1, p. 406–411); Beneș, *Auxilia*, p. 59, nr. 147/11; v. și mai jos nota 917.

⁹¹³ CIL III, 1149 (= ILS. 3558; IDR III/3, 325); despre prefect: Devijver, PME, p. 366.

⁹¹⁴ CIL III, 1294 (= IDR III/3, 312).

⁹¹⁵ CIL III, 1316 (= IDR III/3, 339).

⁹¹⁶ IDR III/3, 302 (= AnnEp, 1971, 383).

În ceea ce privește cuvântul abreviat *H* și *HISP*, păreri sunt împărțite. Th. Mommsen considera că în inscripția *b*, dispărută între timp, ar fi vorba de un soldat dintr-un *numerus Hispanorum*⁹¹⁷. Această lectură a fost contestată de E. Ritterling, care propunea *Tibi(scensium)*⁹¹⁸; opinia lui Ritterling a fost admisă de alți învățați⁹¹⁹. În schimb, Al. Popa și I. Berciu, pe baza unei noi inscripții (*d*), observau pe bună dreptate că abrevierea *N. M.* se întâlnește în cazul altor *numeri* de mauri din Dacia; de altfel, restituirea propusă este permisă chiar de una din inscripțiile transcrise mai sus (*b*), unde se poate citi în r. 4–6: *mil(es) n(umeri) Maur(orum) Hisp. Antoniniani*.

După altă opinie⁹²⁰, ar fi vorba de maurii care au invadat provinciile Spaniei pe timpul lui Marcus Aurelius (Hist. Aug., *Vita Marci* 21,1: *Cum Mauri Hispanias prope omnes vastarent, res per legatos bene gestae sunt*)⁹²¹; după înfrângere au fost înrolați (de bună voie sau cu forța) în armata romană și trimiși cât mai departe de patria lor⁹²².

72–74. Palmyreni sagittarii⁹²³

O diplomă militară din 29 iunie 120, descoperită la Cășei, înscrisie acordarea cetățeniei (desigur *ante emerita stipendia*) *Palmyrenis sagittariis ex Syria qui sunt in Dacia Superiore sub Iulio Severo*; numele titularului (la dativ): *Barici Male filio*) *Palmyr(a)*⁹²⁴. Alți doi arcași palmireni din provincia Syria sunt titularii

⁹¹⁷ J. F. Neugebauer, *Dacien aus den Ueberresten des klassischen Alterthums mit besonderer Rücksicht auf Siebenbürgen*, Brașov, 1851, p. 175 transcria în r. 4: IIL//MAV//; M. J. Ackner și F. Müller, *Die römischen Inschriften in Dacien*, Viena, 1865, p. 115, nr. 552 propuneau în r. 4–6: FIL.N.M.AVR. / HISP. ANTONI/NIANI : *filius naturalis Marci Aurelii Hispani Antoniniani*. Din acest motiv, Th. Mommsen remarcă: « Corrupta est: v. 4 nominatur opinor miles numeri Hispanorum Antoniniani. Cf. n. 1149 ».

⁹¹⁸ Apud E. Stein, *Die kaiserlichen Beamten und Truppenkörper im römischen Deutschland unter dem Principat*, Viena, 1932, p. 240, nota 43 (*non vidi*).

⁹¹⁹ H. R. Rowell, RE, XVII, col. 2546; Christescu, *Ist. militară*, p. 198; Wagner, *Dislokation*, p. 209–210.

⁹²⁰ L. Balla, Alba Regia 12, 1971, p. 245–247; C. C. Petolescu, Gerión 1, 1983, p. 327–330.

⁹²¹ Vezi în acest sens misiunea lui L. Iulius Vehilius Gratus Iulianus, care a fost, între altele, *praep(ositus) vexillationis per Achaia et Macedoniam et in Hispanias adversus Castabocas et Mauros rebelles* (CIL VI, 31856 = ILS, 1327).

⁹²² Există în această privință exemple contemporane cu evenimentele menționate. Astfel, în anul 175, sannații iazigi cereau pace, oferind romanilor 8000 de călăreți cu titlul de aliați (σύμμαχοι), dintre care 5500 au fost trimiși în Britannia (Cassius Dio, LXXI, 16, 1–2). De asemenea, o inscripție de la Caesarea (Mauretania), care reproduce cariera lui M. Valerius Maximianus (citată *supra*, nota 887), ne arată că acesta a fost în anul 175 *praep(ositus) equit(ibus) gent(ium) Marcomanno(um) Narist(arum) Quado(um) ad vindictam Orientalis motus pergentium*.

⁹²³ Russu, ActaMN 6, 1969, p. 172–175; Benea, Apulum 18, 1980, p. 131–139. Pentru onomastica siro-palmireniană: S. Sanie, *Culte orientale în Dacia romană*, I, București, 1981, p. 206 și urm.

⁹²⁴ IDR I, 5 (= RMD, 17).

diplomelor (fragmentare) descoperite la Porolissum (*Hamasa eo Alapatha Palmyr(a)*); tot la 29 iunie 120)⁹²⁵ și Românași (probabil cu aceeași dată; numele posesorului diplomei pierdut)⁹²⁶.

S-a considerat că la data respectivă, arcașii palmireni se aflau deja pe frontiera de nord a Daciei; de altfel, mai târziu, la Porolissum este atestat un *numerus* de palmireni. În schimb, în celelalte localități menționate mai sus staționau alte trupe: la Cășei – *cohors I Britannica miliaria c. R. equitata*, iar la Românași – *cohors I Hispanorum pia fidelis* (amândouă sunt prezente în Dacia în anul 110) (v. seria a II-a a repertoriului nostru, nr. 21 și 42); de aceea, noi am emis părerea că diplomele respective au fost pierdute de descendenții titularilor, înrolați mai târziu (la o dată necunoscută) în cohortele staționate în castele de la Cășei și Românași⁹²⁷.

Într-adevăr, alte două diplome militare de la Tibiscum, din anul 126 (cea de-a doua reconstituită din trei fragmente), au fost acordate *Palmyrenis sagittariis qui sunt in Dacia Superiore sub Iulio Severo*; una avea ca titular pe *Perhev Athenatan f.*⁹²⁸, cealaltă pe un necunoscut, [*....., Per?*]hev f.⁹²⁹. Rezultă deci că la anul 126, arcașii palmireni se aflau tot în Dacia Superioară, eventual la Tibiscum. Mai târziu, o parte au fost transferați pe frontiera de nord a Daciei, cum pare să rezulte dintr-o inscripție greacă de la Palmyra, datând probabil din timpul domniei lui Antoninus Pius: Τ. Αἰλιο[ν....., ἑπαρχον τῶν] ἐν Παρολί[σσοφ τῆς ἀνωτέ?]ρας Δακίας [κα]τε<ι>λεγμένων τοῖστω, οἱ ἀπὸ τοῦ πρώτο[υ] αὐτοῦ οὐηξι[λλ]ου τειμῆς [χάρ]ιν⁹³⁰. Deși nu se face mențiune directă, se consideră că o altă inscripție onorifică de la Palmyra (bilingvă: greacă și palmireniană) din anul 141, menționând pe M. Ulpius Abgarus, ἑπαρχος Παλμυρενῶ[ν το]ῖστω καὶ γεο[ροφ]όρων⁹³¹, se referă tot la arcașii palmirenieni din Dacia.

Ulterior, în Dacia sunt atestați trei *numeri* de palmireni:

⁹²⁵ CIL XVI, 68 (= IDR I, 6).

⁹²⁶ Petolescu, Latomus 24, 1975, 4, p. 1020–1023; RMD, p. 102, nr. 2.

⁹²⁷ Petolescu, *loc. cit.*, p. 1023.

⁹²⁸ IDR I, 8 (= RMD, 27).

⁹²⁹ IDR I, 9 (= RMD, 28).

⁹³⁰ H. Seyrig, Syria 22, 1941, p. 230, nr. 4; BullÉp 1942, 164; AnnÉp, 1947, 170; J. Starcky, *Inventaire des inscriptions de Palmyre*, X, Damasc, 1949, p. 51, nr. 79. Cf. Devijver, PME, A 18; Petolescu, SCIVA 30, 1979, 1, p. 105–109 și SCIVA 32, 1981, 2, p. 283–290 (cu o fotografie și un desen realizate după un estampaj primit în 1979 de la Direcția generală a anticărităților și muzeelor din Darnasc). O altă inscripție de la Palmyra, din anul 198, menționează pe Aelius Borra, fiul lui Titus Aelius Ogeilo (M. Ingholt, Syria 13, 1932, p. 278 și urm.); Starcky crede că „notre Titus Aelius... pourrait donc être identique à Ogeilô, le père de Bôrrâ, d'autant que ces deux textes sont les seuls où nous relevons avec certitude la mention de ce gentilece”. Dedicantii inscripției lui T. Aelius... sunt „cei din primul steag (*vexillum*) al acestuia” (adică al celui onorat); ar rezulta de aici că formațiunea de arcași era împărțită în mai multe steaguri (spre analogie, M. P. Speidel, Bulletin of the American Society of Papyrologists 21, 1984, p. 222–223, citează o inscripție din templul reginei Hatšepsut de la Teba în Egipt, în care este menționat un *tesserarius* din prima vexillație: τεσσαράριος προϊμα οὐεζλλατειονε).

⁹³¹ H. Seyrig, Syria 22, 1941, p. 231, nr. 3; BullÉp 1942, 164; AnnÉp, 1947, 169; J. Starcky, *Inventaire*, X, p. 60–61, nr. 99; v. Russu, ActaMN 6, 1969, p. 173; Devijver, PME, U 3.

72. Numerus Palmyrenorum Tibiscensium⁹³²

Este vorba de fosta formațiune de *Palmyreni sagittarii* menționați în diplomele de la Tibiscum (din anul 126); transformarea în *numerus* s-a petrecut cel mai târziu pe timpul lui Antoninus Pius⁹³³. Această nouă formațiune este cunoscută printr-o serie de inscripții de la Tibiscum: *n(umerus) Palm(yrenorum)*⁹³⁴, de câteva ori cu adăugarea indicației geografice *Tibiscensium*⁹³⁵. De la Tibiscum provine și o ștampilă pe cărămidă atribuită acestui *numerus*: *NPT* (literele în ligatură)⁹³⁶. Gradele militare menționate de inscripțiile tibiscense sunt: *miles*⁹³⁷, *optio*⁹³⁸, *ar[m]orum cus(tos)*⁹³⁹; altele menționează veterani⁹⁴⁰.

Numele militarilor acestei trupe sunt, în mai multe cazuri, palmirene: *Ael(ius) Zjādbibol*⁹⁴¹, *Ael(ius) Borafas Zabdiboli*⁹⁴², *Aelius Guras Idei* (inscripție bilingvă, latină și palmireniană; mort la vârsta de 42 de ani)⁹⁴³, *[Ae?]l(ius) Male*⁹⁴⁴, *N[e]ses Jerhei* (mort la 25 de ani; lespedea funerară, cu text latin și palmirenian, a fost ridicată de frații săi *Ma[l]chus* și *Ier[he]u[s]*)⁹⁴⁵ (numele citate la genitiv sunt patronimice); probabil tot militari ai acestei trupe au fost *Gaddes Aninas*⁹⁴⁶ și *Bana*⁹⁴⁷ (și acestea nume palmirenien). Alte nume sunt de rezonanță romană: *P. Ael(ius) Se[r]vius*⁹⁴⁸, *Ael(ius) V...*⁹⁴⁹, *P. Ael(ius) Claudianus*⁹⁵⁰, frații *Antonius Marcus* și *Vāl(erius) Iulianus* (amândoi morți la vârsta de 30 de ani)⁹⁵¹, *Cl( ) M( )* (mort la 35 de ani)⁹⁵², *Marcel(?) L(?) Del(?)*⁹⁵³. Remarcăm, în amândouă situațiile,

⁹³² Christescu, *Ist. militară*, p. 198; Wagner, *Dislokation*, p. 213; Russu, *ActaMN* 6. 1969. 171; Beneș, *Auxilia*, p. 61, nr. 159/19; D. Benea și P. Bona, *Tibiscum*. București, 1994. p. 54–56.

⁹³³ Petolescu, *SCIIVA* 26, 1975, 3, p. 427; idem, *SCIIVA* 30, 1979, 1, p. 108, nota 45 (pe baza inscripției bilingve IDR III/1. 167, databilă – grație textului palmirenian – în a. 159/160).

⁹³⁴ IDR III/1, nr. 134, 147, 152, 154, 155, 167, 170, 176, 181.

⁹³⁵ IDR III/1. nr. 135: *Palm. Ti[b. ?]*, 153: *N.P.T.*, 165: *n. Palm. Tib.*; *infra*, notele 936. 955 și 959.

⁹³⁶ IDR III/1, 256.

⁹³⁷ IDR III/1, 152, 153, 160.

⁹³⁸ IDR III/1, 142: *vet(eranus) ex optione*, 154: *[op]tio ex n(umero) Palmyr(enorum)*.

⁹³⁹ IDR III/1, 134.

⁹⁴⁰ IDR III/1, 142: *vet. ex optione*, 164, 166.

⁹⁴¹ IDR III/1, 134.

⁹⁴² IDR III/1, 152 (= CIL III, 14216); la această inscripție se adaugă un nou fragment: Maria Petrovsky și V. Wollmann, *StComCaransebeș*, 1979, p. 257–258, nr. 3 (= Petolescu, *SCIIVA* 34, 1983, 4, p. 370, nr. 125).

⁹⁴³ CIL III. 7999 (= IDR III/1, 154).

⁹⁴⁴ IDR III/1, 155.

⁹⁴⁵ IDR III/1, 167.

⁹⁴⁶ IDR III/1, 166.

⁹⁴⁷ IDR III/1, 162.

⁹⁴⁸ IDR III/1, 142 + 149 = I. Piso, *ActaMN* 20, 1983, p. 109, nr. 5 (= Petolescu, *SCIIVA* 35. 1984, 4, p. 376, nr. 223).

⁹⁴⁹ IDR III/1, 143.

⁹⁵⁰ IDR III/1, 153.

⁹⁵¹ IDR III/1, 160: *mil(ites) ex Palmyr(enis)*; inscripția ar putea data dinainte de transformarea formațiunii de palmirenieni în *numerus* (Petolescu, *SCIIVA* 26, 1975, 3, p. 426–427).

⁹⁵² IDR III/1, 164.

⁹⁵³ IDR III/1, 135.

frecvența gentiliciului *Aelius* (uneori precedat de *praenomen*-ul *P.*), primit probabil de la împăratul Hadrian; *cognomen*-ul este palmirenian sau roman. O bună parte din aceste inscripții sunt funerare; cele păstrate în stare mai bună arată de mai multe ori soldați morți în cursul serviciului militar, urmare poate a climatului prea aspru al Daciei pentru niște oameni obișnuiți cu căldurile toride ale deșertului.

Se consideră că din această formațiune a făcut parte și Publius Aelius Ulpius, *vet(eranus) ex dec(urione)*, care apare într-un epitaf funerar în versuri⁹⁵⁴; ar însemna că acest *numerus* avea și efective de călăreți.

Deosebit interes prezintă o inscripție gravată pe o coloană de la Apulum: *D(is) M(anibus). Mucatra Brasi, miles n(umeri) Palmyren(orum) Tibiscensium, vixit annis XXXVIII; Mucapor Mucatal(is) heres contubern(ali) carissimo posuit*⁹⁵⁵; cele două nume traco-dacice indică eventual pătrunderea unor elemente autohtone în această formațiune, ca urmare a răspândirii sistemului recrutării locale (ori pentru completarea golurilor din efectivele militare ale provinciei, eventual ca urmare a războaielor cu barbarii)⁹⁵⁶.

Zeii cărora se închină acești militari sunt cei palmirenieni: *Bel[o] deo Palmyr(eno)*⁹⁵⁷, *Dis Patr(iis)*⁹⁵⁸, *[G]enio n(umeri) Pa[l](myrenorum) Tib(iscensium)*⁹⁵⁹; două inscripții fragmentare sunt închinare lui Malagbel⁹⁶⁰.

Mai remarcăm că în trei cazuri, inscripțiile latine sunt însoțite de un scurt text palmirenian⁹⁶¹.

73. Numerus Palmyrenorum Porolissensium⁹⁶²

De la Porolissum provin trei inscripții databile, privitoare la această formațiune de arcași: un fragment de lespede atestând reconstruirea unui templu pe timpul lui Caracalla, cu dedicația *deo patrio Belo n(umerus) Pal(myrenorum) sagii(tariorum) templum vi ignis consumptum pecunia sua restituer(unt) dedicante T. Fl[....]io, co(n)s(ulari) III Dac(iarum), Ulpio Victore, proc(uratore) Aug(usti) provi(nc)iae Porjol(issensis), curagente T. Fl(avio) Saturnino, (centurione) le[g](ionis) V Mac(edonicae) p(iae) c(onstantis)*⁹⁶³; a doua inscripție este o dedicație pentru

⁹⁵⁴ IDR III/1, 158 (= CIL III, 1552 = 8001); Russu, ActaMN 6, 1969, p. 175.

⁹⁵⁵ ArchÉrt 32, 1912, p. 274 (= AA. 1913, 333 = AnnÉp. 1914, 102). Cf. Russu, ActaMN 4, 1967, p. 91; idem, ActaMN 6, 1969, p. 175.

⁹⁵⁶ Russu, ActaMN 4, 1967, p. 91.

⁹⁵⁷ IDR III/1, 134.

⁹⁵⁸ IDR III/1, 135, 136 (?).

⁹⁵⁹ IDR III/1, 136.

⁹⁶⁰ IDR III/1, 142, 143.

⁹⁶¹ IDR III/1, 154 (= CIL III 7999), 167, 178.

⁹⁶² Christescu, *Ist. militară*, p. 199; Wagner, *Dislokation*, p. 212; Russu, ActaMN 6, 1969, p. 173–174; idem, *Actes du IXe Congrès*, 1974, p. 221; Beneš, *Auxilia*, p. 61, nr. 154/18; N. Gudea, *Porolissum. Un complex arheologic daco-roman la marginea de nord a Imperiului Roman*, ActaMP 13, 1989, p. 174–175.

⁹⁶³ A. Stein, *Dacien nach dem Bruderkrieg im Hause des Severus* (ACMIT 5), Sibiu, 1945.

Silvanus Domesticus, pusă de Val(erius) Them(o?), *vet(eranus)* (probabil al formațiunii de palmirenieni, având în vedere cognomenul siro-palmirenian), *dec(urio) municip(ii)*⁹⁶⁴; a treia este gravată pe un altar dedicat împărătesei Herennia Etruscilla de către *n(umerus) Pal(myrenorum) Porol(issensium) sag(ittariorum) c(ivium) R(omanorum)*⁹⁶⁵. Trupa avea și efective de călăreți, cum rezultă dintr-o inscripție de la Ilișua menționând pe Aurel(ius) Iustin[us], *eques n(umeri) P(almyrenorum) P(orolissensium)*, mort la vârsta de 40 de ani, de a cărui piatră funerară s-a îngrijit fratele său Aurel(ius) Maximus⁹⁶⁶; amândoi poartă nume romane (gentiliul primit probabil de la Caracalla), fiind se pare urmașii unor arcași palmirenieni, care primiseră cetățenia.

Dintre militarii acestei trupe, inscripțiile mai menționează pe: *Salmas Rami ex n(umero) P(almyrenorum)*, care ridică piatra de mormânt *coiu[gl]i et lilio b(ene) m(erentibus)* (ale căror nume au pierit în lacuna textului epigrafic)⁹⁶⁷; *Mucianus, optio Pal(myren.)*, care pune și el o închinare lui Silvanus Domesticus⁹⁶⁸; de asemenea, o lespede funerară are gravate numele (toate romane) unor militari (probabil toți ai aceleiași formațiuni): *[Aur(elius)? ...]us, vet(eranus) ex [dec(urione)?]* (mort la 85 de ani), *[Aur. P]asser, sig(nifer)* (mort la 33 de ani), *Ael(ia) [...]* (moartă la 17 ani), *Aur(elius) [...]*, *mil(es) n(umeri) P(almyrenorum) P(orolissensium)* (mort la o vârstă necunoscută), iar de punerea inscripției s-au îngrijit *[Aur(elia)?] Sabina* și *Au[r(elius) ...]us, actarius* (probabil al acestui *numerus*)⁹⁶⁹.

De la Potaissa mai provine o inscripție funerară privitoare la o familie de palmirenieni: *D(is) M(anibus). Aelia Tiadmes Palmyra vix(it) an(nis) VII, Surillio vix(it) an(nis) XX, Ael(ius) Bolhas Bannaei, vet(eranus) ex n(umero) Palmur(enorum) et Ael(ia) Domestica, coniux <a>eius, posuerunt filiae pientissim(a)e et dulc(issi)m(a)e et liberto et menesteriis b(ene) m(erentibus)* (libertul era *Surillio*, un oriental; dar *menesterii*, „servitorii”, nu sunt menționați)⁹⁷⁰.

Se consideră că după 250 (anul dedicației pentru împărăteasa Herennia Etruscilla, soția lui Decius), acest *numerus* s-ar fi scindat într-o *ala* și o *cohors*. Astfel, o inscripție greacă de la Thessalonica menționează pe G. Mestrius Servilianus, cavalier roman, ἑπαρχος εἰληῆς ἱππέων ἀριθμοῦ Παλμυρητῶν Πορολίσσητων; este singurul prefect cunoscut al acestui *numerus*⁹⁷¹. De asemenea, de la Potaissa provine o inscripție funerară: *D(is) M(anibus). Aur(elius) Celsus vixit an(nis) LX, Aur(elius) Bassus vix(it) an(nis) L; Aur(elius) Celsinianus, (miles) c(o)h(ortis) I P(almyrenorum) P(orolissensium), pat(ri) et avunculo pient(issimo) ob merita p(osuit)*⁹⁷².

⁹⁶⁴ Russu, ActaMN 5, 1968, p. 453, nr. 1 (= AnnEp. 1968, 387).

⁹⁶⁵ C. Daicoviciu, Dacia 7-8, 1937-1940, p. 329 (= AnnEp. 1944, 56).

⁹⁶⁶ CIL III, 803; pentru efectivele de călăreți ai acestui *numerus*, vezi și inscripția de la Thessalonica (citată mai departe, nota 971).

⁹⁶⁷ CIL III, 837.

⁹⁶⁸ Materiale 6, 1959, p. 872 (= AnnEp. 1960, 219). Russu (ActaMN 4, 1967, p. 92) consideră că acest nume este forma latinizată a unui antroponim trac.

⁹⁶⁹ Russu, ActaMN 5, 1968, p. 454-456, nr. 4 (= AnnEp. 1971, 389).

⁹⁷⁰ CIL III, 907.

⁹⁷¹ IG X/2, 1, nr. 146 (= ILS, 9472).

⁹⁷² CIL III, 908.

Cum se vede, militarii (inclusiv veteranii) acestui *numerus* poartă antroponime semite, dar și romane (mai ales în secolul al III-lea); acest fapt se reflectă de altfel în apelativul *c(ivium) R(omanorum)*, purtat de această trupă (atestat pe timpul domniei lui Decius).

De la Porolissum provin și o serie de ștampile tegulare *NPP*⁹⁷³; un obiect de ștampilat s-a descoperit și la Viștea (jud. Cluj): *NP*⁹⁷⁴.

74. Numerus Palmyrenorum Optatianensium⁹⁷⁵

De la Ulpia Traiana Sarmizegetusa se citează o lespede funerară (acum dispărută), menționând pe *[A]el. Sept(imius) Audeo qui et Maximus, vet(eranus) ex (centurione) n(umeri) P(almyrenorum) O(ptatianensium)* (cognomenul *Audeo* este oriental), decedat la vârsta de 60 de ani; de ridicarea inscripției s-au îngrijit fiul său *Ael. Sept(imius) Romanus, mil(es) leg(ionis) XIII G(eminae), [a]diut(or) offic(ii) cornicul(ariorum)*, fiica *Septimia Septimina quae et Revocata* și soția *[C]ornelia Antonia: heredes [p]onendum curaverunt cura agent(e) [S]eptimio Asclepiade, aug(ustali) col(oniae), liberto eius*⁹⁷⁶. Dintr-o altă localitate (necunoscută) din Transilvania provine un fragment de inscripție funerară menționând pe un anume *Iul(ius) C[...], (centurio) ?] n(umeri) P(almyrenorum) O(ptatianensium)*, care *m[il(itavit) ann(is) ...], vixit anni[s ...], vivus fecit ...]*⁹⁷⁷. Ca și în cazul formațiunii de mauri cu aceeași inițială (nr. 70), pare a fi vorba de un *numerus* de palmirenieni cantonat la *Optatiana* (Zutoru, jud. Sălaj).

75. Numerus Surorum sagittariorum⁹⁷⁸

În anul 138, *Suri sagittarii*, sub ordinele lui T. Flavius Constans, procuratorul Daciei Inferioare, construiesc castrul de la *Arutela* (Bivolari, or. Călimănești)⁹⁷⁹; probabil din același an datează și cele două inscripții de la Rădăcinești (jud. Vâlcea)⁹⁸⁰. Ulterior, câteva inscripții îi arată staționând la Romula, acum organizați într-un *numerus*: o dedicație *Soli Invicto Mithra[e], libr(arii) cum Anton(io) Z[oi]lo, act(ario) [p(rae)p(ositi)] n(umeri) S(urorum) s(agittariorum)*⁹⁸¹; piatra funerară

⁹⁷⁴ CIL III, 8075, 25.

⁹⁷⁵ J. Szilágyi, *Die Besatzungen des Verteidigungssystems von Dazien und ihre Ziegelstempel* (DissPann II, 21), Budapesta, 1946, p. 57, nr. 274; D. Isac, *SaalburgJahrb* 46, 1991, p. 62 și 64, fig. 4/7.

⁹⁷⁶ Christescu, *Ist. militară*, p. 199; Wagner, *Dislokation*, p. 211; Russu, *ActaMN* 6, 1969, p. 174; Beneš, *Auxilia*, p. 61, nr. 153/17.

⁹⁷⁷ CIL III, 1471 (= IDR III/2, 366).

⁹⁷⁸ Tudor, *SCȘIași* 4, 1953, 1–4, p. 489–495; AnnÉp, 1956, 217.

⁹⁷⁹ Christescu, *Ist. militară*, p. 199–200; Wagner, *Dislokation*, p. 214–215; Tudor, *OR*⁴, p. 339–340; Beneš, *Auxilia*, p. 62–63, nr. 160/24; Vlădescu, *Armata*, p. 41–42, nr. 3.

⁹⁸⁰ CIL III, 12 601 a (= 13 793; IDR II, 575); CIL III, 12601 b (= 13 794; IDR II, 576).

⁹⁸¹ CIL III, 12 604 (= IDR II, 584), 12605 (= IDR II, 585).

⁹⁸² IDR II, 341.

ridicată de *Cl(audius) Montanus, imm(unis) ex n(umero) Sur(orum) sag(ittariorum)*, fiicei sale Claudia Amba⁹⁸²; din aceeași unitate par să fi făcut parte autorii unei dedicații *Placidae Reginae, eq(uites) v(otum) l(ibentes) p(osuerunt) per Proculo princ(ipe) et [G]aio opt(ione)*⁹⁸³. De asemenea, de la Romula se cunosc ștampile *N(umerus) S(urorum)* scoase din „zidul lui Filip Arabul”⁹⁸⁴; alte ștampile s-au descoperit la Slăveni: *N Sși* N⁹⁸⁵.

S-ar putea ca și inscripția de la Piua Petrii (jud. Ialomița) să se refere la aceeași trupă⁹⁸⁶.

O inscripție celebră de la Sevilla (în Baetica) ne face cunoscut numele unui comandant al acestei unități: Sex. Iulius Possessor, care, după comanda cohortei *III Gallorum* (din armata Daciei Inferioare), a cumulat, cu rangul de *praepositus*, comanda altor două unități: *numerus Syrorum sagittariorum* și *ala prima Hispanorum* (garnizoana la Slăveni, în aceeași provincie)⁹⁸⁷; în inscripția de la Mactaris (Africa Proconsularis), această comandă este menționată cu titlul de *curator*⁹⁸⁸ (milițiile acestui personaj datează din timpul domniei lui Marcus Aurelius). Un alt comandant al acestei unități este cunoscut dintr-o inscripție de la Caesarea (Mauretania): *D(is) M(anibus) s(acrum). Sex(tus) Iul(ius) Iulianus ex Germania Superiorem* (sic), *tribunus n(umeri) Syrorum Malvensium, hic sepultus est dum deducit iuniores Bessos (mille) in Tingitana(m) provinci(a)m, qui vixit annis XXXV*⁹⁸⁹; comanda formațiunii de arcași sirieni din Dacia Malvensis diferă în timp de misiunea de a conduce pe recruții bessi în Mauretania Tingitana⁹⁹⁰.

⁹⁸² CIL III, 8 032 (= 1 593; IDR II, 350).

⁹⁸³ CIL III, 8 029 (= 1 590 a; IDR II, 338).

⁹⁸⁴ CIL III, 1633,20 (= 8074,28; IDR II, 383). În Muzeul Regiunii Porților de Fier din Turnu Severin se află o ștampilă tegulară *SV SA* (Benea, Apulum 16, 1978, p. 206, pl. 1. desen); cum remarca însă Tudor (*OR*⁴, p. 340), autoarea „nu ne garantează locul descoperirii și nici lectura *Su(ri) sa(gittarii)*”.

⁹⁸⁵ CIL II, 14 216.30 (= IDR II, 529), 14 216.31 (= IDR II, 530).

⁹⁸⁶ CIL III, 7 493 (= ISM V, 127): *Genio cent(uriae) Fl(avii) Ianuar(ii), Fl(avius) Avitianus. sig(nifer) n(umeri) Suro(rum) s(agittariorum) eius voto libe posuit*. Wagner (*Dislokation*, p. 216) îl consideră o formațiune diferită de cel din Dacia Inferior; aceeași părere Beneš (*Auxilia*, p. 63, nr. 161/25). Tot astfel, este nesigură prezența unui *n(umerus) S(urorum)* într-o inscripție pe un altar votiv de la Kaitasovo (în Banatul sârbesc): IDR III/1, 2 (= ILJug, p. 101, nr. 282).

⁹⁸⁷ CIL II, 1 180 (= ILS, 1 403; AnnEp, 1965, 237).

⁹⁸⁸ AnnEp, 1 983. 976: cf. Petolescu, Dacia, N.S. 31. 1987, p. 164 și urm.; Devijver, PME I 99.

⁹⁸⁹ CIL VIII, 9381 (= 20 945; ILS, 2 793: revizuită de M. P. Speidel, Dacia, N.S. 17. 1973, p. 169–177); Devijver, PME I 73.

⁹⁹⁰ Speidel crede că este vorba de trupa de arcași sirieni din Dacia Malvensis, care ar fi fost transferată la începutul secolului al III-lea în Mauretania Caesariensis: în realitate, atributul *M(a)lvensium* (în inscripția de la Caesarea) avea ca scop să evite orice confuzie cu *numerus* de sirieni staționat la Lala Maghnia în Mauretania Caesariensis (despre acesta: N. Benseddik, *Les troupes auxiliaires de l'armée romaine en Maurétanie Césarienne sous le Haut-Empire*. Alger. 1979, p. 77–78) – unde moartea neașteptată l-a surprins pe Sex. Iulius Iulianus. Tudor (*OR*⁴, p. 340) admitea că acest transfer ar fi avut loc mai târziu, după anul 250. Dar *numerus Syrorum* din Mauretania este atestat de bornele miliare din anii 217–218 (CIL VIII, 10464, 22626; AnnEp. 1967, 652); Wagner însuși se opunea identității dintre trupa din Dacia și cea staționată la Lala Maghnia în Mauretania (*Dislokation*, p. 215).

76. Numerus singularium

Pentru garda personală a legaților provinciali, a legaților de legiuni și a procuratorilor-gubernatori, erau recrutati militari de elită, *singulares*⁹⁹¹; ei erau fie *equites*, fie *pedites*. Repertoriul nostru reține pe cei atestați epigrafic în Dacia.

De la Ulpia Traiana Sarmizegetusa cunoaștem un altar dedicat *Eponab(us) et Campestrib(us)* de M. Calventius Viator, (*centurio*) *leg(ionis) IIII Flaviae f(elicis), exerc(itor) eq(uitum) sing(ularium) C(ai) Avidi Nigrini, leg(ati) Aug(usti) pr(o) pr(aetore)*; este vorba de un centurion legionar, care se ocupa de antrenarea călăreților din garda guvernatorului Daciei (pe timpul lui Traian)⁹⁹².

O serie de inscripții de la Apulum menționează călăreți ai acestei formațiuni: P. Ael. Crescens, *du[plicarius ?] eq(uitum) sin(gularium)*⁹⁹³; Ael. Genialis, *ex singul(aribus), vexillarius* (mort la 32 de ani), a cărui lespede funerară o ridică Valerius, *libr(arius), pri(mus) heres*, și Atticus, *sec(undus) he(res)*⁹⁹⁴; M. Aurel(ius) Silanus, *actar(ius) eq(uitum) sing(ularium)*, pe o statueta de bronz dedicată lui Sol⁹⁹⁵; Iulius Gracilis, *b(ene)f(iciarius) ex sing(ularibus)*, care dedică o placă parese lui I. O. M. Dolichenus, pe timpul domniei lui Septimius Severus și a fiilor săi⁹⁹⁶; de asemenea, un fragment de monument votiv pare a fi dedicația unui anonim *[de]c(urio) eq(uitum) sing(ularium)*⁹⁹⁷.

Pe un alt monument funerar de la Apulum este menționat Mucasenius Censorini, *<a>eques ex singul(aribus) co(n)s(ularis)*, a cărui piatră o ridică Rescuturme Soi(a)e, *coiux pientissima* (remarcabilă prezența unor nume traco-dacice)⁹⁹⁸. De asemenea, pe un altar votiv de la Negrilești este atestat P. Aelius Atilianus, *dec(urio) ex sing(ularibus) cons(ularis)*⁹⁹⁹. În ambele cazuri, referirea la consularul provinciei (desigur al celor trei Dacii) permite datarea inscripției după anul 168.

Deosebit interes prezintă o altă inscripție funerară de la Apulum: *Dasati (S)cenobarbi, eq(uitis) alae Ba[t]avorum ex n(umero) sing(ularium), st(ip)endiorum) XV, [a]n(norum) XXXXI (?)*, *Bers[ius] I[n]genus, de[c(urio)] ex n(umero) eodem, (h)er(r)es, posuit*¹⁰⁰⁰ (despre ala de batavi, în care a fost transferat acest illir, v. seria I-a a repertoriului nostru, nr. 3); posibil în aceeași formațiune de gardă a

⁹⁹¹ Vezi Domaszewski, *Rangordnung*², p. XII, 35–37; Speidel, *Guards of the Roman Army*, Bonn, 1978.

⁹⁹² CIL III, 7 904 (= IDR III/2, 205). De la Apulum se citează o altă inscripție (fragmentară) (CIL III, 14777; cf. M. Macrea, *Viața în Dacia romană*, București, 1969, p. 210) dedicată unei divinități necunoscute de un *has(atus) leg(ionis) XIII [Gem(inae)] et M. Ulpius Restitutus, exercit(ator) eq(uitum)*; dar acești *equites* pot aparține și cavaleriei legionare.

⁹⁹³ CIL III, 1 160.

⁹⁹⁴ CIL III, 7 799.

⁹⁹⁵ E. Zefleanu, *Apulum* 3, 1947–1949, p. 170–171.

⁹⁹⁶ D. Radu, *Apulum* 4, 1961, p. 105, nr. 13; I. I. Russu, *StCl* 12, 1970, p. 164–165.

⁹⁹⁷ CIL III, 7787.

⁹⁹⁸ CIL III, 1195. Pentru numele trace: W. Thomaschek, *Die alten Thraker*, II, 2, Viena, 1980, p. 28; Russu, *AISC* 4, 1941–1943, p. 214, nr. 53 și 55.

⁹⁹⁹ *ArchÉrt* 31, 1911, p. 433.

¹⁰⁰⁰ CIL III, 7800.

servit la început un anonim *eq(ues) al(a)e [Illyri]co(rum) ex [n(umero) sing(ularium)?]* (mort la vârsta de 30 de ani)¹⁰⁰¹ (despre „ala” de illiri, v. nr. 65). Aceste două inscripții prezintă un triplu interes: pentru organizarea acestei formațiuni de *equites singulares* în *numerus*; pentru prezența în această formațiune a unor elemente illire; pentru transferul unor călăreți din acest *numerus* într-o altă trupă de cavalerie.

De menționat, de asemenea, descoperirea la Apulum a numeroase ștampile tegulare: *SINGVL(ares)*, *EQVIT(es) SIN(gulares)* și *N(umerus) SING(ularium)*¹⁰⁰², precum și un important lot de ștampile referitoare la *pedites singulares*: *PS*, *P.SIN*, *PED.S*, *PED.SIN*, *PED.SING*, *P.SG* și *P.SIG.COS*¹⁰⁰³ (ultima ștampilă citată datează după reorganizarea Daciei din 168, când guvernarea Daciilor este din nou încredințată unui consular).

LES TROUPES AUXILIAIRES DE LA DACIE ROMAINE (III)

Résumé

Les sources antiques font aussi mention de quelques formations ethniques (*nationes*; archers syriens et palmyréniens, cavaliers Maures, *symmachiarii Astures*), qui ont pris part aux guerres daces de l'empereur Trajan; plus tard, quelques-unes de ces formations irrégulières sont organisées en *numeri*. D'autres tirent leur nom des troupes avec des missions spéciales (*burgarii* et *veredarii*, *exploratores*, *pedites* et *equites singulares*) ou même d'une vexillation. À l'origine sous les ordres des *praepositi*, qui sont souvent des centurions légionnaires détachés, les *numeri* seront ultérieurement commandés par des préfets ou des tribuns de rang équestre.

Voir le répertoire de ces troupes dans le texte roumain (n°s 61–76).

¹⁰⁰¹ Radu, Apulum 4, 1961, p. 114, nr. 29; reluat de Russu, SCIV 18, 1967, 1, p. 174–176, nr. 8; idem, SCIVA 28, 1977, 1, p. 100–101.

¹⁰⁰² Repertoriul complet al descoperirilor: I. Berciu și Cl. L. Băluță, Dacia, N.S. 25, 1981, p. 269–270.

¹⁰⁰³ *Ibidem*, p. 268–269. Ștampile *P(edites) S(ingulares)* se cunosc și de la Buridava (Stolniceni, Râmnicu Vâlcea) (IDR II, 556–564; Gh. Bichir, Thraco-Dacica 6, 1985, p. 94–95), care par a data din perioada războaielor dacice (aici și-ar fi avut sediul în cursul primului război legatul Moesiei Inferioare).